

KOCSIS LAJOS

AZ ORSZÁGZÁSZLÓK SZEREPE A DIÁKOK HAZAFIAS NEVELÉSÉBEN A TRIANONI MAGYARORSZÁGON

Az első világháborút lezáró, 1920. június 4-én a versailles-i Nagy-Trianon-palotában aláírt békediktátumot a magyarság a mohácsi csatához hasonló nemzeti tragédiaként élte meg, hiszen az – a súlyos gazdasági, katonai rendelkezései mellett – a történelmi Magyarország felbomlását szentesítette.¹ De a békediktátum születésének körülményei, valamint annak mérhetetlen szigora ugyanakkor szinte mindenkiben azt a reményt keltette, hogy rövid időn belül sor kerülhet annak megváltoztatására. A trianoni rendezést élesen elítélő magyar társadalom tehát nem véletlen, hogy már a béke aláírásától annak felülvizsgálatára törekedett.

TRIANON ÉS A KÖZOKTATÁS

A békediktátum okozta sokkhatás természetesen az élet minden területén éreztette hatását. Nemcsak társadalmi, bel- és külpolitikai, gazdasági, vagy pénzügyi téren következtek be jelentős átalakulások, de a magyar kultúrpolitikában is komoly irányváltásra került sor. „Létszükségletté vált a trianoni ország igényeihez alkalmazkodó kulturális rendszer kialakítása; az idők szava gyökeres változásokat követelt” – foglalta össze az új helyzethez való igazodás kényszerét Ujváry Gábor.² Trianon után a kultúra szerepe felértékelődött és a bethleni konszolidáció egyik alappillérvé vált. Gróf Klebelsberg Kuno, vallás- és közoktatásügyi miniszter (1922–1931) az ország talpra állásának, felemelkedésének legfőbb eszközét a kultúrában látta.³ Tevevény-

¹ Az okmány II. részében részletesen leírt új országhatárok ugyanis azt jelentették, hogy Magyarország területe – Horvátországot nem számítva – 282 870 km²-ről 92 952 km²-re zsugorodott (ez kisebb volt, mint a Romániához csatolt 102 813 km²), lakossága pedig kevesebb mint a felére, 18 264 533 főről 7 615 134 főre esett vissza. *Az 1920. évi népszámlálás. Hatodik rész. Végeredmények összefoglalása.* Szerkeszti és kiadja a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Magyar statisztikai közlemények. Új sorozat. 76. köt. Budapest, 1929. II. Részletes kimutatások, 4. táblázat: A megmaradt és elveszett területet és lélekszám; népsűrűség az eredeti és a jelenlegi területen az 1910. évi népszámlálási adatok alapján. 5–6.

² UJVÁRY Gábor: *A harmincharmadik nemzedék.* Budapest, Ráció, 2010. 15.

³ Ezzel kapcsolatos elképzeléseit már miniszteri beköszöntő beszédében (1922. június 19.) egyértelműen megfogalmazta: „Nekünk dolgozni kell, és ne feledjük, hogy a magyar hazát ma elsősorban

ségének eredményeképpen a két világháború közötti időszakban a kultúra igazi stratégiai ágazat volt. Klebelsberg meg volt győződve, hogy az ország műveltségének emelése lényegesen növeli a békediktátum felülvizsgálatának esélyét, hiszen így „a tudás erejével döngetjük a trianoni börtönajtót és a szellem szavával hirdetjük a világ nemzetének a magyar igazságot”⁴

Gróf Klebelsberg Kuno kultúrpolitikájában fő szerepet szánt a közoktatásnak, amelyet lényegesen megreformált: a gazdaság stabilizálása után került sor az iskolahálózat jelentős fejlesztésére, illetve az iskolarendszer szerkezetének átszervezésére. A békediktátum okozta tragédia komoly változást hozott az oktatás tartalma és a nevelés céljai tekintetében is, hiszen jelentősen megerősödött a nemzeti nevelés, és az egész oktatásügyet áthatotta az irredentizmus, a történelmi Magyarország visszaállításának eszméje.⁵ „Iskoláink tantervében – mutatott rá már 1921-ben az oktatáspolitikában követendő elvekre Kornis Gyula, közoktatásért felelős államtitkár – minden nemzeti tárgynak (magyar nyelv, történelem, irodalom, földrajz, gazdaságtan) csak egy tengely körül kell forognia: az integer Magyarország körül. Meg kell teremtenünk az irredentizmus leghatékonyabb pedagógiáját.”⁶ A politikai vezetéshez hasonlóan vélekedett természetesen a pedagógustársadalom is. A tanítók, tanárok már kezdettől fogva kötelességüknek érezték, hogy tájékoztassák a diákokat a békediktátum igazságtalan rendelkezéseiről, és hogy erősítsék bennük a „feltámadásba” vetett reményt. Meg voltak győződve, hogy a Trianon elleni harcot már az iskolában el kell kezdeni és „[...] senki más nem tudja azt gondolni, nevelni, egyedül a tanító [...]”⁷ Az állami tanítók országos egyesületének 1920. október 27-i közgyűlésén például a résztvevők határozati javaslatban kimondták, hogy az ország megcsonkítása miatt Magyarország földrajzát, történelmét, alkotmányát ugyanolyan terjedelemben tanítják a jövőben is, mintha nem került volna sor a trianoni békediktátumra. A területi épség visszaszerzése céljából tehát úgy döntöttek, hogy a tanítóság az irredentizmus szolgálatába lép és ezt esküvel is megerősítették.⁸ Az új helyzetben

nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá.” *Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai, 1916–1926.* Budapest, Athenaeum, 1927. 604.

⁴ KLEBELSBERG Kuno: *Jöjjetek harmincas évek!* Budapest, Athenaeum, 1930. 92.

⁵ A korszakban az irredenta kifejezést a trianoni békediktátumban elveszített összes terület visszaszerzésére irányuló törekvésekre használták. A revízió jelentése lényegesen eltért ettől, hiszen a békeszerződés felülvizsgálatát jelentette. A második világháború utáni időszakban az irredentizmus és revizionizmus kifejezést pejoratív értelemben, gyakorlatilag szinonimaként használták.

⁶ KORNIS Gyula: *Kultúrpolitikánk irányelvei.* Budapest, Magyar Középpiskolai Tanárok Nemzeti Szövetsége, 1921. 21.

⁷ PÁRTOS Ferenc: A földrajzoktatás és az irredentizmus. *Néptanítók lapja*, 1920. december 23. 7.

⁸ *Pesti Hírlap*, 1920. október 28. 3.

mindenki többet várt az iskolától, a magyarság jövője szempontjából a diákok nemzeti nevelése létfontosságú lett. A társadalomban konszenzus alakult ki, hogy a történelmi Magyarország visszaállításában komoly szerep fog hárulni az ifjúságra, ezért minél jobban meg kell erősíteni a történelmi Magyarországhoz való ragaszkodásukat, illetve az elcsatolt területek mielőbbi visszaszerzésébe vetett hitüket. Sajó Sándor, a Magyar Tanárok Nemzeti Szövetségének elnöke, hazafias verseiről is ismert költő például „életbevágóan fontos feladatnak” nevezte az ifjúság nevelését amelynek „[...] egyetlen egy célja, hogy nálunknál erősebb és magyarabb magyarokat neveljen, – nem azért, hogy majdan visszaszerezze, amit mi most elvesztettünk, hanem a most visszaszerzendő soha többé veszendőbe ne mehessen”.⁹

A trianoni tragédia után az oktatáspolitikai is természetesen a nemzeti nevelés erősítését helyezte előtérbe. A közoktatás szervezeti és tartalmi átalakítást célzó reformokat megelőzve a minisztérium több olyan újítást vezetett be az oktatási intézményekben, amelyek célja a revízió szükségességének tudatosítása volt. 1920. október 27-én Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletének megfelelően a Védő Ligák Szövetsége pályázatán nyertes nemzeti imát¹⁰ minden iskolában a diákoknak naponta kétszer (az első óra elején és az utolsó óra végén) el kellett mondani.¹¹ A Horthy-korszak „nemzeti imája” már kezdettől fogva nemcsak az osztálytermekben hangzott el, hanem szerves részét képezte a különböző iskolai megemlékezéseknek is (népszerűségét tovább növelte, hogy a Szabados Béla által 1921-ben megzenésített fohászt az énekórákon és ünnepélyeken is énekelték, így gyakorlatilag a magyar irredenta mozgalom himnuszává vált). A *Magyar Hiszekegynek* az irredenta gondolat ébrentartásában játszott kiemelkedő szerepét jelezte, hogy a korszak legkülönfélébb tankönyveinek többségében is olvasható volt.

Az iskolai nevelés során a *Magyar Hiszekegynek* a „nemzeti önértetünknek, valamint a jövőben való törhetetlen reménységünknek épségben tartása érdekében” való

⁹ SAJÓ Sándor: Középiskoláink és a magyar irredenta. *Magyar művelődés*, 1922. szeptember–október. 204.

¹⁰ Az Urmánczy Nándor vezette egyesület 1920. június második felében pályázatot hirdetett egy rövid ima és jelmondat megalkotására, amelyek azt a gondolatot kellett kifejezniük, hogy „minden törekvésünk elrablott országrészeink visszafoglalására irányul és addig nem lesz pihenésünk, míg hazánk újra egységes nem lesz”. (*Pesti Hírlap*, 1920. június 24. 3.) A Liga által felkért bírálóbizottság az ima kategóriában Papp-Váry Eleménné Sziklay Szeréna *Hitvallás* című versének első szakaszát (Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában, / Hiszek egy isteni örök Igazságban, / Hiszek Magyarország feltámadásában / Ámen) hirdette ki győztesnek. A jelmondatok közül pedig a B. Szabó Mihály nyugalmazott főispán által beküldött alkotást (Csonka Magyarország nem ország, / Egész Magyarország mennyország) találta a legjobbnak.

¹¹ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1920. évi 114 233. V. számú rendelete a nemzeti ima tárgyában. *Hivatalos Közlöny*, 1920. november 25. 379.

elimádkozása mellett más központi előírás is hozzájárult az irredentizmus ápolásához. A vallás- és közoktatásügyi miniszter, egy nemzetgyűlési határozat példáját követve¹² 1921-ben például úgy rendelkezett, hogy a közoktatási intézményeken a nemzet gyászának jeléül a nemzeti lobogót mindaddig félárbocon kell tartani, amíg „[...] a magyar szent korona birodalma a maga teljes épségében vissza nincs állítva.”¹³ A zászló ezáltal már nem csak mint nemzeti jelkép volt jelen az iskolákban, hanem a diákok irredenta szellemű nevelésének fontos eszközévé is vált. Mivel ezentúl a félárbócra engedett zászló Trianon-ellenes jelentéssel gazdagodott, egyre fontosabbá vált, hogy a kormányzat a lakosság körében is erősítse a zászló tiszteletét. Ennek érdekében Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter előírta a nemzeti zászló kultuszának elmélyítését: az intézmény egyik pedagógusának évenként legalább egyszer (például az évnyitó ünnepély alkalmával) hazafias beszéd keretében kellett felhívnia az ifjúság figyelmét a nemzeti zászló jelentőségére, akik az ünnepség végén tisztelgő menetben vonultak el a lobogó előtt.¹⁴ A rendelet bevezetése nemcsak indokolt volt, de hasznos is, hiszen a korábbi évtizedekhez képest komoly előrelépés történt a nemzeti zászló használatában: az intézmények oktató-nevelő munkájában egyre jobban megerősödött a zászlókultusz ápolása és fokozása. Ebben jelentős szerepe volt az 1930-as években megerősödő országzászló mozgalomnak.

AZ ORSZÁGZÁSZLÓ MOZGALOM KIBONTAKOZÁSA

Az országzászló mozgalom elindítója, Urmánczy Nándor (1868–1940) örmény származású erdélyi politikus volt.¹⁵ Az első országzászlót Budapesten a Szabadság tér

¹² A Nemzetgyűlés 1920. november 13-án elfogadta őrgróf Pallavicini György képviselő indítványát (az indítvány szövegét ld.: *Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés irományai*. VII. kötet. Budapest, 1921. 76.), hogy a nemzet gyászának jeléül mindaddig félárbocon engedik az országház épületén lévő magyar lobogót, „[...] míg a magyar szent korona birodalma a maga teljes épségében vissza nincs állítva”. Az indítványnak megfelelően a Nemzetgyűlés elvárta, hogy a magyar nemzeti lobogó használatára jogosított testületek, egyének, követni fogják ezt a példát.

¹³ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1920. évi 4 463. eln. számú rendelete a nemzeti lobogónak mikénti használata tárgyában. *Hivatalos Közlöny*, 1921. január 13. 4.

¹⁴ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 640–05–85/1929. számú rendelete a nemzeti zászlókultusz elmélyítése tárgyában. *Hivatalos Közlöny*, 1929. március 1. 43–44.

¹⁵ A Maros-Torda vármegyei Toplicán (ma Maroshévíz) született Urmánczy 1902–1918 között országgyűlési képviselő volt. A katonai vereséget követően tevékenysége szinte kizárólag az ország területi épségének megvédésére, visszaállítására irányult. A kül- és belpolitikai változásoknak köszönhetően erősödő revíziós légkör hatására az 1920-as évek második felében Urmánczy az eddigieknél is nagyobb szerepet vállalt a békediktátum elleni mozgalomban: az egyik legnagyobb

közepén állították fel 1928. augusztus 20-án. A nagyszabású avatónnepségen több tízezen vettek részt. Az emlékmű alapját egy – a történelmi Magyarország egész területéről összegyűjtött ereklyeföldet tartalmazó urna fölé épült – szószék képezte. Az árbóca keresztrúddal felfüggesztett címeres, nyolc méter hosszú lobogót helyeztek, amelyre az egykori Védő Ligák Szövetsége jelmondatát („Így volt, így lesz”) hímezték, s a nemzeti gyász jeléül félárbóca vonták.

Az ereklyés országzászló már kezdettől fogva betöltötte azt a szerepet, amelyet megálmodója szánt neki: amellet, hogy a Trianon okozta gyászra emlékeztetett mindenkit, a revíziós törekvések országos jelképévé vált, központja, zarándokhelye lett minden hazafias mozgalomnak. Bár a Szabadság téri ereklyés országzászló felállítása egyáltalán nem azzal a céllal történt, hogy újabbak kövessék, több mint két év után a félárbocon lengő lobogó hódító útra indult, a mozgalom irányítója pedig a Magyar Szövetség Ereklyés Országzászló Nagybizottsága lett. Az országzászlók sorában elsőként beiktatott vidéki országzászló avatására 1931. március 15-én került sor, a Csanád, Arad és Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített (k. e. e.) vármegyéhez tartozó Battonyán. A következő évektől egyre több – a Szabadság téri ereklyés országzászlóhoz hasonló – félárböcos emlékművet avattak; a Felvidék visszatérésekor (1938. november 2.) már 370 országzászló állt a trianoni Magyarországon.

Már elindulása pillanatában komoly támogatottsága volt az országzászló mozgalomnak a különböző társadalmi rétegek körében – kortól, vallási, politikai hovatartozástól függetlenül. Ez nemcsak azzal magyarázható, hogy az ezeréves határokhöz való rendíthetetlen ragaszkodást hirdette, hanem a követendő célok mellett jelképként állított országzászlók körül nagyobb tömegeket megmozgató „megnyilatkozásokat” is rendeztek.

Rendeltetésük tekintetében az országzászlók között nem volt különbség, hiszen mindegyik a feltámadás reményét, a történelmi Magyarországot jelképezte. Voltak azonban olyan országzászlók, amelyek a mozgalom szervezése, hatékonyabb működésének elősegítése tekintetében kiemelkedtek a többiek közül. Ezeknek az országzászlóknak nagy része az elszakított Magyarország egyes történelmi országrészeit képviselte, ezért az előkészületi tudnivalókban foglaltaknak megfelelően a talapzaton „több odatartozó törvényhatóság” címerét, esetleg történelmi vonatkozású magyar címet kellett elhelyezni. Minden esetben az Ereklyés Országzászló Nagybizottsága döntött, hogy melyik országzászlóknak jut ez a megtisztelő cím, és hogy milyen nevet viseljenek. De elsősorban nem a külsőségekben (név, díszesebb talapzat

sikere az ő ötlete alapján megvalósított ereklyés országzászló felállítása volt. A második bécsi döntést (1940. augusztus 30.) követően 22 év kényszertávollét után hazalátogatott szülőföldjére, ahol október 31-én, 72 éves korában váratlanul elhunyt. Maroshévízen temették el a családi sírboltba.

stb.) különböztek ezek az úgynevezett területi országzászlók, hanem az országos mozgalomban betöltött szerepük miatt. Az érintett országzászlók avatása után ugyanis a helyi bizottságok területi bizottsággá alakultak, és mint ilyen, a környező régióban a mozgalom felügyelői, irányítói lettek. Területi országzászlóként avatták fel a délvidéki (Szeged), a Dráva-Mura vidéki (Nagykanizsa), a felvidéki (Miskolc), a nyugati (Szombathely) és a Pest környéki (Kispest) országzászlókat.

AZ ORSZÁGZÁSZLÓK ÉS AZ IFJÚSÁG

A Trianon-ellenes intézményes kiállítás minél erőteljesebb megvalósulása érdekében az országzászló mozgalmat irányító Ereklyés Országzászló Nagybizottság fontosnak tartotta, hogy az avatás után a helyi bizottságok minél hatásosabban szervezzék meg a magyar célokért folyó munkát. „Az Országzászló felállítása tehát – olvasható az erre vonatkozó tájékoztatás az Előkészületi tudnivalókban – nem befejezett cselekmény, hanem egy további elmélyülő nemzeti munka megindulásának forrása és erőt adó intézménye.”¹⁶ A Szabadság téri ereklyés országzászlónál, majd a vidéki országzászlóknál is, már felavatásukat követően rendeztek különböző alkalmak kapcsán ünnepeket. Általában március 15-ét és Szent István napját mindenhol a Nagybizottság elvárásainak megfelelően, méltó keretek között ünnepelték meg. Ezek mellett a területi országzászlóknál máskor is tartottak megemlékezéseket, ünnepeket (aradi vértanúk emléknapja, trianoni béke aláírásának és törvénybe iktatásának évfordulója, Horthy Miklós névnapja stb.).

A megszokott időpontokban – illetve a különböző alkalmak kapcsán – szervezett nagyszabású ünnepek természetesen az országzászlóknál tartott rendezvények csúcspontjai voltak, de lelkesítő s emelkedett érzéseket kiváltó őrsváltásokra gyakrabban került sor. A Szabadság téri ereklyés országzászlónál évente 52–58, míg a vidéki országzászlóknál általában kevesebb őrsváltást tartottak. A vásár- és ünnepnapokon megtartott őrsváltásokra helyi leventék, frontharcosok, cserkészek, tűzoltók, egyetemisták, vitézek, vasutasok stb. szakaszai önként jelentkeztek. Az őrsváltást teljesítő állandóan a figyelem középpontjában voltak, így a vezetés elvárta, hogy magatartásukat „a magasztos ügy iránti odaadás és katonás fegyelem” jellemezze. Az őrsváltások többnyire nagyobb nézőközönség előtt zajlottak, így gya-

¹⁶ Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban: MNL) Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, Nyíregyháza megyei város polgármesterének iratai. V.B 77. 1221/1932. Országzászló felállítása. Előkészületi tudnivalók.

korlatilag az országzászlók alatt hetente egybegyűlt emberek egységesen juttatták kifejezésre a trianoni békediktátummal kapcsolatos elutasító álláspontjukat.

Az EreklYES Országzászló Nagybizottsága nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy minél több diák kapcsolódjon be az országzászló körül kibontakozó hazafias munkába. Az ereklYES országzászló felavatását követően meginduló vasárnapi őrsgváltások többségét a különböző fővárosi és környékbeli (Kispest, Rákospalota, Újpest) iskolák cserkészcsapatai látták el nagy lelkesedéssel (az első szeptember végi őrsgváltáson voltak olyanok, akik három őrseget is vállaltak). Nem véletlen, hiszen mindenki úgy érezte, hogy ezzel a tettükkel nagyon sok embert „[...] magyarságukban, hazafias érzésükben megerősítünk és a jelen megcsonkításunkra emlékeztetünk”.¹⁷

De a vezetés nemcsak arra törekedett, hogy minél több fiatal teljesítsen őrszolgálatot, hanem hogy minél többször és minél nagyobb számban látogassanak el az országzászlóhoz. Urmánczy Nándor már 1928 őszén például arra kérte az iskolákat, hogy az intézményben tartott ünnepeket, „amennyiben összeegyeztethető és kivihető”, a Szabadság téren fejezzék be.¹⁸ Mivel az ereklYES országzászló néhány hónap alatt a magyar irredenta törekvések országos jelképévé vált, egyre több diák ismerkedett meg az országzászlóval. Már nemcsak az őrszolgálatokat teljesítő cserkészek kerültek kapcsolatba a mozgalommal, de a fővárosi intézmények diákjai szervezeten is felkeresték a megcsonkított Magyarország gyászát szimbolizáló emlékművet. Ugyanakkor az országzászló a Budapestre kiránduló vidéki iskolai csoportoknak is egyik leglátogatottabb turisztikai célpontjává vált. A diákok itt általában elénekelték a *Himnusz*t, vagy/és a *Magyar Hiszekegyet*, irredenta verseket szavaltak illetve kíséző tanáraiktól megismerték az országzászló állításának történetét és az irredenta mozgalomban betöltött szerepét.¹⁹

Mivel a Szabadság téri ereklYES országzászlóból kisugárzó irredenta gondolat hatására folyamatosan nőtt a vidéken állított országzászlók száma, a „magyar hit és reménység jelképe” egyre több diák mindennapjának részévé vált. A Szabadság téri ereklYES országzászlóhoz hasonlóan azokon a településeken, ahol már felállították a félárbócos emlékművet, vasár- és ünnepnapokon a cserkészek teljesítettek őrszol-

¹⁷ Az első Szabadság-téri Országzászló-felvonás. *Magyar Cserkész*, 1928. október 1. 336.

¹⁸ URMÁNCZY Nándor: Zászló-őrszolgálat. *Pesti Hírlap*, 1928. október 7. 1.

¹⁹ A hódmezővásárhelyi Állami polgári fiúiskola diákjai 1929 nyarán tettek látogatást a fővárosban. Az országzászló megtekintéséről az iskola értesítőjében megjelent rövid beszámoló jól szemlélteti, hogy milyen hatással volt ez a diákcsoportokra: „A második napon útjuk a Batthyányi-örökmécs, a Szabadság-téren felállított irredenta-szobrok mellett az országzászlóhoz vezetett, hogy annak félárbócon lengő lobogója alatt a nemzeti imával ajkukon fohászt küldhessenek az Egek Urához Magyarország talpra állásáért.” *A Hódmezővásárhelyi Állami polgári fiúiskola értesítője az 1928–29. iskolai évről*. Hódmezővásárhely, 1929. 7–8.

gálatot, illetve a különböző megemlékezések, ünnepek alkalmából (október 6., március 15., hősök napja, június 4., augusztus 20.) legtöbbször az iskolák szervezeten vonultak az országzászlókhöz. Sok esetben még létesítése előtt a diákok lelkes támogatói voltak a mozgalomnak, hiszen több településen (például Békéscsaba, Kispest, Hódmezővásárhely, Kaposvár, Nyíregyháza, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Mátészalka, Pécs, Pápa, Jászberény, Makó, Tápé) anyagilag is hozzájárultak az országzászló minél hamarabbi felállításához.

Az mozgalom örvendetes kiszélesedésének köszönhetően (a jubileumi, századik országzászlót Sátoraljaújhelyen avatták 1934. július 1-jén) az Erekyés Országzászló Nagybizottsága egyik fő törekvésévé vált, hogy erősítse a tanulóifjúságnak a Trianon elleni nemzeti küzdelem szimbólumával való kapcsolatát, illetve hogy az általa képviselt irredenta eszmék minél jobban érvényesüljenek az iskolai nevelésben. Ezt jelentősen előmozdította, hogy 1935-től országosan az országzászlóknál tartották a tanévnyitó ünnepségeket. A kispesti területi bizottság javaslatára már 1934-ben több településen itt zajlottak az iskolák évnyitó ünnepségei. Kispesten két csoportban összesen hétezer elemi, polgári és középiskolai tanuló vett részt az országzászló előtti tanévnyitón.²⁰ Szegeden – a polgármester rendelkezésének megfelelően – az oktatási intézmények összes diákja kivonult az országzászlóhoz. „A kis diák első Veni Sancte-ja – lelkesedett az intézkedésért a *8 Órai Ujság* egyik cikkírója – fiatal életének talán legmaradandóbb és legszebb emléke. S nagyon mély és szép elgondolás, hogy ez az emlék oda rögződjék minden célunk és minden vágyunk minden hitünk és minden akarásunk központjához: az Országzászlóhoz.”²¹ A többi városban nem volt még nagyobb visszhangja a kezdeményezésnek, de egy-egy oktatási intézmény Kiskunfélegyházán (Állami Polgári Fiúiskola) és Miskolcon (Izraelita Hitközség Polgári Leányiskolája) is a nemrég felavatott országzászlóknál nyitotta meg a tanévet.

A Nagybizottság felterjesztésének köszönhetően a vallás- és közoktatásügyi miniszter a következő évtől már rendeletben (60 699/1935.) szabályozta az ünnepségnek az országzászlóknál való megtartását. Ennek alapján azokon a településeken, ahol országzászló állt, az iskolák a helyi bizottsággal együttműködve a „tanévet megnyitó ünnepélynek azt a részét, amely a zászlókultusz céljait szolgálja”, az országzászlóknál tartották. A rendelet előírta az ünnepség „forgatókönyvét” is: a diákok országzászló előtti tisztelgése után egy pedagógus beszédet tartott, amelyet egy tanuló alkalmi szavalata követett, majd az ünnepséget záró hazafias ének után került sor

²⁰ *MTI Napi Hírek*, 1934. szeptember 11. 10. kiadás.

²¹ Veni Sancte az országzászló előtt. *8 Órai Ujság*, 1934. szeptember 12. 9.

a tisztelgő elvonulásra.²² Bár az augusztus 19-én aláírt rendeletet a Nagybizottság pár nap múlva megküldte a helyi bizottságoknak, néhány helyen (például Pestújhelyen) már nem változtattak a tanév szokásos megnyitását, így az ifjúság október 6-án tisztelgett a félérbócos emlékművek előtt. Az országzászlóval rendelkező települések (ekkor közel 200 helyen állt már ilyen emlékmű) nagy többségében tehát 1935-ben a Veni Sancte már az új előírásoknak megfelelően történt: a diákok felekezetek szerint istentiszteleten vettek részt, majd az összes iskolákkal együtt az országzászlónál tartották meg az ünnepélyt, majd tisztelegve vonultak el előtte. A szeptember 9-én megtartott tanévnyitón így igen nagyszámú diák ismerkedett meg az országzászló mozgalommal és az irredenta mozgalomban betöltött szerepével. „A magyar zászló előtt tisztelegtek a gyermekszázvezetők, a magyar élet szimbóluma előtt hajtott főt a magyar iskola” – összegezte a nap jelentőségét egy nyíregyházi újság.²³ A kormány szándékainak megfelelően tehát a tanévnyitó már ebben az évben igazi irredenta megmozdulássá változott (Kispesten például az elcsatolt városok és vármegyék címereivel sorakoztak a diákok az országzászló köré), hiszen a jelenlévők nem csak a békediktátum ellen tiltakoztak, hanem a diákokban újra tudatosulhatott, hogy a csonka hazában mindenkinek fő törekvése a történelmi Magyarország visszaállítása kell hogy legyen.²⁴

A következő években fokozatosan azoknak a településeknek a többsége is csatlakozott az akcióhoz, ahol később létesítettek országzászlót. Pécsen például az 1935. október 6-án avatott országzászló előtt a következő évben 3500 általános iskolai tanuló vett részt a tanévnyitón,²⁵ 1938. szeptember 11-én már az összes iskola mintegy 6000 diákja juttatta kifejezésre „törhetetlen hitét és akarását a magyar integritás érdekében”.²⁶ Természetesen voltak olyan intézmények, amelyek nem minden iskolai év kezdetén vonultak ki az országzászlókhöz. Bár pontos adatokkal nem rendelkezünk, alig-alig lehetett olyan település, ahol legalább egy alkalommal nem került volna sor a diákok tanév eleji országzászló előtti tisztelgésére (ilyen volt például Sátoraljaújhely, mivel itt az emlékmű a városközponttól távol, kb. 2 km-re állt). A többnyire szeptember második vasárnapján megtartott Veni Sancték a magyar ifjúság legnagyobb hazafias ünnepe voltak. A többi ünnepekkel, megemléke-

²² Az ifjúság általános bekapcsolása az Országzászló munkájába. *Országzászló*, 1936. 11.

²³ A magyar zászló. *Nyírvidek – Szabolcsi Hírlap*, 1935. szeptember 11. 1.

²⁴ A szegedi diákok országzászló előtti tanévnyitóján tartott beszédében dr. Málly Ferenc tanár az országzászló jelentőségét magyarázva kifejtette, hogy az az integer Magyarország jelvénye, „[...] amelyért fegyverrel és könyvvel, vitézséggel és tudással kell síkra szállani”. *Délmagyarország*, 1935. szeptember 10. 5.

²⁵ Háromezeröttszáz gyermek felvonulása az Országzászló előtt. *Pécsi Napló*, 1936. szeptember 10. 4.

²⁶ A pécsi tanulói ifjúság lélekemelő ünnepe az Országzászló előtt. *Pécsi Napló*, 1938. szeptember 13. 4.

zésekkel ellentétben, amelyeken a diákok a lakossággal közösen vettek részt, ez kizárólag róluk szólt. Bár a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete nem tette kötelezővé, csak „megengedte” az országzászló előtti tanévnyitókat, egyre több oktatási intézmény élt a lehetőséggel. A mozgalom sikere nem volt véletlen, hiszen az országzászlók alatt a település iskoláinak diákjai szervezett módon, együtt, ünnepélyes keretek között tettek hitet hazaszeretetükről és megfogadták, hogy teljes erejükkel a magyar feltámadásért fognak dolgozni. Annak ellenére, hogy az iskolák részéről több szervezési feladattal járt, a közös, bensőséges ünnepségek mindig nagyobb hatással voltak a diákokra, jobban szolgálva azok hazafias, nemzeti nevelését. Az 1935. szeptemberi kispesti tanévnyitón is „[...] az országzászló, a csonka haza szimbóluma kapcsolta össze a magyar jövő nemzedékét, a magyar művelődés leendő fenntartóit és zászlóvivőit: a középiskolásokat és a gépek, szerszámok jövőendő harcosait, a polgári iskolásokat; az egyakarátú, egycélú közös magyar álmok megvalósítása érdekében”.²⁷

AZ ISKOLAI ORSZÁGZÁSZLÓK

Az országzászló a magyar irredenta gondolat megtestesítőjeként fontos eszméket is képviselt (a nemzeti öntudat ébrentartása, a hazaszeretet erősítése, a zászlókultusz ápolása), amelyeknek kulcsszerepe volt e korszakban a diákok nemzeti nevelésében. Érthető, hogy a mozgalom kibontakozásával az oktatási intézmények is igyekeztek saját félárbócos emlékművet létesíteni. Ezeket a jól körülhatárolható, kisebb (ilyen volt még például a vasútállomás is) területen állított országzászlókat az Ereklyés Országzászló Nagybizottsága hivatalosan „zárt területű” országzászlóként tartotta nyilván (a beiktatott zárt területű országzászlók közül a legtöbbit az oktatási intézményekben állították). Annak ellenére, hogy az eredeti terveknek megfelelően csak egy kisebb közösség irredenta törekvéseit szolgálták, az Elnökség igen nagy jelentőséget tulajdonított ezeknek, hiszen úgy ítélte meg, hogy a mozgalom elmélyülését, „[...] az eszmének szűkebb körben, a mindennapi élethez mintegy még közelebben fekvő otthonra találását tanúsítják”.²⁸

A mozgalom megerősödésével párhuzamosan tehát az országzászló, mint nevelési tényező, az iskolák küszöbét is „átlépte” és mindenhol az irredenta gondolat állandó ébrentartását szolgálta. Kutatásaink szerint Magyarországon az első iskolai országzászlót Pestszenterzsébeten, a Pöltenberg utcai állami elemi népiskolában avatták

²⁷ *A Kispesti M. Kir. Állami polgári fiúiskola értesítője az 1935–1936-os tanévről.* Kispest, 1936. 25.

²⁸ Új Országzászlók. *Országzászló*, 1937. 11.

(1933. november 20.), ezzel az „iskola tette kész hazafias nevelésének igen hathatós tényezőjévé” vált.²⁹ Jelentőségét növelte, hogy sokáig ez volt az egyetlen a városban, hiszen csak 1938-ban állították fel a település országzászlóját. (Kispesten, Cinkotán, Abonyban, Veszprémben, Pápán, Székesfehérváron, Putnokon is hamarabb került sor iskolai országzászló felállítására.) A fővárosban először (1937-ben) – az Ereklýés Országzászló Nagybizottsága nyilvántartása szerint – a Budapesti községi felső mezőgazdasági iskola „emelt állandó emléket a magyar tiltakozásnak és élni akarásnak”.³⁰ Érdekes módon Budapesten – az oktatási intézmények számához mérten – kevés, csak két-három ilyen jellegű országzászlót avattak 1938 őszéig. A vármegyék közül a legtöbbet Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében emelték, (Abonyban, Cinkotán, Kispesten kettőt, Sashalmon, Rákospalotán, Rákoskeresztúron, Pestújhelyen és Pestszentlőrincen hármat) amely elsősorban a Pestkörnyéki Országzászló Bizottság lelkes tevékenységének tudható be. Kutatásaink alapján a trianoni Magyarországon több mint 30 iskolai országzászlót avattak. A városok (a fentiekén kívül Győr, Hódmezővásárhely, Magyaróvár, Sátoraljaújhely, Szeged) mellett, az ország különböző településeinek (Dunapentele, Hetes, Komádi, Körmend, Mád, Mezőberény, Vasvár) iskolái is létesítettek „nemzeti érzést ébren tartó, erősítő” lobogókat. Az iskolai országzászlókat a diákok hazafias nevelése érdekében emelték, de volt rá példa, hogy az iskolaiként avatott országzászlók egyben nagyobb közösséget is szolgáltak. Ilyen volt például a sashalmi Kossuth téri állami elemi iskola tantestületének kezdeményezésére 1935-ben emelt félárbócos lobogó, amely alatt a település egész lakossága ünnepelt, vagy a mádi állami elemi iskola udvarán állított országzászló, amely szintén „összekötő kapocs” volt az iskola és község között.³¹

Mivel – függetlenül a létesítése helyétől – minden országzászló ugyanazt a célt (a magyar feltámadás gondolatának hirdetése mellett az elszakított területekre való emlékeztetést) szolgálta, a Nagybizottság természetesen nem tett különbséget közöttük: az iskolai országzászlókat is a mozgalom „teljes jogú” elemeinek tekintette (a vezetők például részt vettek a jelentősebb iskolai országzászlók avatásán is), és támogatta felállításukat.³² Bár a sajátos körülmények miatt az Elnökség által kiadott

²⁹ *Néptanítók Lapja*, 1933. december 18. 934.

³⁰ *Budapesti Székesfővárosi Községi Felső Mezőgazdasági Iskola értesítője az 1937–1938. iskolai évről*. Budapest, 1938. 12.

³¹ A mádi országzászló valóban közösnek tekinthető, hiszen a tantestület (kezdeményezés, tervezés és kivitelezés) és a település (természetbeni adomány) erőfeszítéséből létesült (1938). *Néptanítók Lapja*, 1938. június 1. 450.

³² A Pestszentlőrinci Állami polgári leányiskola iskolai országzászlójának állítását (1937. március 15.) az Ereklýés Országzászló Nagybizottsága a következő szavakkal üdvözölte: „Amidőn az iskola kiváló nevelési munkájában a félárbócos Országzászló felállításával az irredenta gondolatnak, Nagy-Magyarország eszményének jelképesen is helyet ad, példát adó módon szolgálja a magyar

rendelkezések, utasítások végrehajtása nem minden esetben valósulhatott meg (például a vasár- és ünnepnap őr szolgálatok, országos őr ségnapok), az iskolai országzászlóknak is nagyon fontos szerepük volt. Jelentőségük ugyanis nem korlátozódott csak a nemzeti zászló kultuszának elősegítésére, hanem az ifjúság hazafias nevelésének igen fontos eszközei voltak. Ennek megfelelően az értesítőkben sokszor részletezve is bemutatták, hogy milyen szerepet töltenek be a félár bócos emlékművek a nevelői munkában. Többször megemlítik például, hogy létesítésük tovább erősíti a történelmi Magyarország visszaállításába vetett hitet,³³ vagy hogy nagymértékben hozzájárul az ország történelmének alaposabb megismeréséhez.³⁴ Az intézmény vezetése gyakran hangsúlyozta azt is, hogy az országzászlók előtt könnyebb a diákok „lelkébe vé sni” a haza iránti kötelességüket.³⁵

Ahhoz, hogy az országzászlók minél eredményesebben és hatékonyabban elősegítsék a diákok hazafias nevelését, az iskolák nagy többségében – a tantestület irányításával – lelkes munka bontakozott ki körülöttük. Amellett, hogy itt tartották meg az évnyitó és évzáró ünnepségeket, illetve a hivatalos ünnepeket, a hazafiasság mélyítésére alkalmas tevékenységek helyszíne is volt. A legtöbb iskolában az országzászlókat a hét első tanítási napjának reggelén, kisebb ünnepség keretében vonták fel, majd az összes tanuló elmondta itt a *Nemzeti Hiszekegyet*, iskolába érkezéskor mindenki tisztelgett a félár bócra engedett lobogó előtt. Az iskolai országzászlókhoz kapcsolódó másik jellegzetes tevékenység a rendszeres őr szolgálat volt. Bár ezt sem egy ségesen bonyolították le az összes iskolában, de általános volt, hogy a zászló mellett minden reggel 7:45-től a tanítás kezdetéig, majd a nap végén iskolánkként változó számú (2 vagy 4) tanuló állt őr séget. Egyes iskolákban azonban más időszakokban is

hivatást, mely a magyar élet minden megnyilatkozásában rá mutat a legfőbb nemzeti kötelességre. Az Országzászló mozgalom nagy értéket nyert azzal, hogy az avatás által az iskola lelkes Vezetőségének és növendékeinek kapcsolatát teremti meg ügyünkkel.” *A Pestszentlőrinci M. Kir. Áll. polgári leányiskola értesítője az 1936–37. iskolai évről.* 19.

³³ A sátoraljaújhelyi polgári leányiskola országzászlóját „a hazafias szellem, az irredentizmus és területi integritásunkat biztosító érzelmek mélyítése és erősítése” érdekében állították. *A Sátoraljaújhelyi Zrínyi Ilona M. Kir. Állami Polgári Leányiskola értesítője az 1937–38. tanévről.* Sátoraljaújhely, 1938. 4.

³⁴ A pestújhelyi polgári fiúiskola országzászlójának felállítására (1936. május 31.) többek között azzal a céllal történt, hogy emlékeztesse „[...] ifjainkat a nemzet dicső múltjára, szomorú jelenére, de hitet árasztva megérdemelt szebb jövőnk iránt is”. *Pestújhelyi Rom. Kath. Szent Imre polgári fiúiskola 1936–37. évi XVII. értesítője.* Pestújhely, 1937. 7.

³⁵ A kispesti polgári fiúiskola országzászlója előtti szolgálatot szabályzó rendelkezés külön pontban foglalkozott ezzel a kérdéskörrel: „Az Országzászló arra figyelmeztet benneteket, hogy ti vagytok a hazának reménységei és megalázott, szenvedő nemzetünk töletek várja megváltását, felmagasztaltatását.” *A Kispesti M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola XXIII. évi értesítője az 1933–34-es iskolai évről.* Kispeszt, 1934. 38.

teljesítettek őrszolgálatot: a rákoskeresztúri vagy az abonyi polgári fiú- és leányiskolában például az óraközi szünetekben is, míg a pestújhelyi polgári fiúiskolában szép időben 8–12-ig, félórás váltással 2–2 tanuló teljesített szolgálatot. A rendszeres őrszolgálat a diákok egyik legértékesebb jutalmazási formájává nőtte ki magát (az őrseg tagja csak „megfelelő előmenetelű és példás magaviseletű” tanuló lehetett), így igazi megtiszteltetés volt őrseget állni a „hazánk egységét jelképező” lobogó előtt.

Az iskolai országzászlók körül a legélénkebb tevékenység az abonyi polgári fiú- és leányiskolában bontakozott ki.³⁶ Az iskola az országzászló intézményét a „hazafias érzést fejlesztő és mélyítő tényezők koronájának” tekintette és igyekezett minél eredményesebben bevonni a diákokat a köréje szervezett programokba. Az 1935. február 1-jén felavatott országzászlót minden tanév kezdetén felvonták és késő őszig, majd kora tavasztól a tanév végéig a tanulók őrszolgálatot teljesítettek mellette. (Hétköznap ketten, ünnepek alkalmával négyen álltak őrseget). Az országzászló nevelő hatásának fokozása érdekében az 1935–1936-os tanévtől osztályországzászlókat is állítottak. Bár ezek tulajdonképp nem sorolhatóak a zárt területű országzászlók közé (az Ereklýés Országzászló Nagybizottsága nem is vezetett hivatalos nyilvántartást róluk) a minden tanteremben azonos, megjelenésükben is impozáns osztályországzászlók³⁷ járultak hozzá leginkább az ifjúság hazafias neveléséhez. Az osztályországzászlók ugyanis nemcsak egyszerű díszek voltak a tantermeknek, hanem a nevelési folyamat szerves részét is képezték: minden reggel, ünnepélyes keretek között, felvonták a zászlót, „miközben mély áhítatot keltő módon zengett” a *Magyar Hiszekegy*, minden tanítási óra előtt és után a diákok tisztelegtek az országzászlónak, majd az utolsó tanítási óra után, miközben „nagy megilletődést keltve hangzott az osztály ajkáról” a nemzeti ima, levonták a lobogót. Az országzászlóknak a nevelő-oktató munkában szánt erőteljesebb szerepével, az iskola vezetése arra törekedett, hogy „állandóan látva a nemzeti gyász kifejezését – a Kárpátok koszorúza édes hazánk talpra állításában tőlünk telhető túlszárnyalhatatlan közreműködésünkről, mint – legszentebb kötelességünkről, tanár és tanuló egyaránt soha egy pillanatra sem feledkezhessek meg!”³⁸

³⁶ Ez elsősorban az iskola igazgatójának, Gerl Árpádnak köszönhető, aki az országzászló mozgalom aktív tagja volt (az Abonyi Ereklýés Országzászló Bizottság alelnökéként cikke is megjelent a Magyar Szövetség Ereklýés Országzászló Nagybizottságának hivatalos közlönyében, az *Országzászlóban*). Kezdeményezésére 1939 tavaszán az intézmény több országzászlót adományozott felvidéki iskoláknak és településeknek.

³⁷ A télen-nyáron szalmavirággal díszített állvány és rúd 3,5 méter magas volt, melyen félárbócra egy 65X100 cm merinói gyapjúból készült címeres zászló volt felvonva. Ld. *Az Abonyi Magyar Kir. Állami Polgári Fiú- és Leányiskola értesítője az 1936-1937. tanévről*. Abony, 1937. 17.

³⁸ *Az Abonyi Magyar Kir. Állami Polgári Fiú- és Leányiskola értesítője az 1936-1937. tanévről*. Abony, 1937. 5.

De nemcsak az abonyi polgári fiú- és leányiskolában, hanem a trianoni Magyarországon összes iskoláiban, ahol a vezetés országzászló állítása mellett döntött, a magyarság Trianon elleni állásfoglalásának egységes szimbólumai nagymértékben hozzájárultak a diákok hazafias neveléséhez. Ez nyilvánvalóan nem volt véletlen, hiszen az országzászlók alatt a tanulók – akár mindennap – szervezett módon hangot adhattak a revíziós törekvéseknek.

ÖSSZEGZÉS

A Szabadság téri ereklyés országzászló felállításával induló mozgalom országossá szélesedése eredményeképpen avatott országzászlók az „ezeréves magyar földhöz való törhetetlen ragaszkodás” szimbólumaivá váltak. Mivel az egész oktatásügyet áthatotta a történelmi Magyarország visszaállításának eszméje, az országzászló mozgalom – mint nevelési tényező – az iskolák életében is megjelent. Az országzászlók alatt megemlékező, ünneplő diákokra jelentős hatással voltak a magyar feltámadás gondolatát jelképező félárbócos emlékművek, erősítve hitüket, hogy rövid időn belül megvalósul a nemzeti egység. A mozgalom életre hívásakor célként megfogalmazott elvárások az iskolai országzászlók esetében is egyértelműen teljesültek, így nem véletlen, hogy az Elnökség is messzemenően elégedett volt az országzászlók oktatási intézményekben betöltött szerepével. „Az országzászló gondolata és az ezáltal közvetített Nagymagyarország gondolata – összegezték röviden annak hatásait – a legfiatalabb magyar nemzedék lelkében, kitűnő vezetők irányítása mellett mind jobban tudja betölteni azt a missziót, mely az ezeréves ország történetének megismerése, valamint a forró hazaszeretet szempontjából annyira szükséges a már Trianon óta született kis magyaroknál [...]”³⁹

³⁹ MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Sátoraljaújhely Város Polgármesteri Hivatalának iratai 1902–1950, Közigazgatási iratok 1902–1950. V. 72/b. 934/446. *Az Ereklyés Országzászló Nagybizottságának Értesítője* (1935. március).

Iskolai megnyitóünnepség a kispesti országzászló előtt (1934. szeptember 11.).
(A kép forrása: *Képes Pesti Hirlap*, 1934. szeptember 12.)

Az iskolai országzászló a Kispesti Állami Polgári Leányiskola udvarán.
(A kép forrása: *A Kispesti M. Kir. Állami Polgári Leányiskola XXVI. értesítője az 1936–37. iskolai évről.*)

A mádi (Zemplén vármegye) állami elemi iskola országzászlója.
(A kép forrása: *Néptanítók Lapja*, 1938. június 1.)